

UZVICI U DJEČJEM GOVORU I DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

IVA BABIĆ

Sveučilište u Zadru

ibabic@unizd.hr

UDK: 82-93-1:81'367.628

Pregledni rad

Primljen: 15. 1. 2021.

Prihvaćen: 15. 3. 2021.

SAŽETAK

„Govor je sredstvo za ostvarenje i ostvarenje samo. Riječi su već jedno djelo.“

(Škarić 1988: 23)

KLJUČNE RIJEČI:

dječja poezija, razvoj govora, sintaksa uzvika, uzvici.

U radu se opisuje uporaba uzvika u ranom jezičnom razvoju i dječjoj književnosti s posebnim naglaskom na sintaktičku ulogu i značenje uzvika u iskazima i/li stihovima. U komunikaciji s djecom, u dječjoj poeziji i slikovnicama kao i u njihovu govoru, uzvici zamjenjuju i imenice i glagole i priloge, odnosno imaju različitu sintaktičku funkciju što se dokazuje primjerima. Ističe se i nadređenična služba uzvika kao eksklamatora u dječjim iskazima i poeziji. Prikazuju se razvojne faze u usvajanju prvoga jezika odnosno razvojne faze dječje govorne proizvodnje i čestotnost uporabe uzvika u različitim rečeničnim službama u ovladavanju govorom. Raščlanjuje se i oprimjeruje uporaba uzvika u dječjoj poeziji od narodne usmene poezije do suvremenih i logopedskih slikovnica. Ističe se utjecaj motoričkoga razvoja djeteta na razvoj govora kao i utjecaj maminškoga (engl. *motherese*) i očinskoga govora (engl. *parentese*), tj. govora koji roditelji ili staratelji upućuju djeci (engl. *baby-talk*) i primjene igara i logopedskih slikovnica u rutinama čitanja s djecom. Na primjerima se dokazuje polifunkcionalnost uzvika u dječjem govoru i dječjoj književnosti.

UVOD

Osnove se materinskoga jezika počinju usvajati već u prijerodnome razdoblju. Prvi zvukovi kojima smo izloženi još u majčinoj utrobi zvukovi su kolanja majčine krvi, otkucaja njezina srca i disanja, njezina glasa te ostalih zvukova koji se ostvaruju izvan tijela trudnice. Bebama se sluh počinje razvijati već sredinom trudnoće, a krajem šestoga je mjeseca potpuno razvijen (MacDougall 2000). Mogućnost slušanja temeljni je preduvjet usvajanja jezika u prijerodnome razdoblju. Ta se sposobnost razvija vrlo rano, već u embrionalnoj fazi (Birnholtz i Benacerraf 1983; Blum 1991) Tomatis (1987) drži da između buke u maternici i različitih zvukova koji do njega dopiru, dijete čuje majčin glas i tu pojavu označava kao „prvi dijalog“. Truby je (1975) utvrdio da fetus prima i pohranjuje govorne osobine majke potkrepljujući to izrazitom sličnosti fetalnoga plača i majčinoga govora u intonaciji, ritmu i drugim osobinama, Zamijetio je da novorođenčad nijemih majki nije uopće plakala ili je plakala „čudnim“ plačem. Premda je plač urođena sposobnost, ovakav nalaz pokazuje da se njegova izvedba uči i da je pod neposrednim utjecajem govornih uzora u djetetovoj prvoj okolini – majci (Kovačević 1996: 314). Mnogi se roditelji oslanjaju na tzv. bijeli šum pri uspavlivanju novorođenčadi služeći se svakodnevnim kućanskim aparatima – primjerice sušilom za kosu, usisavačem ili danas lako dostupnim aplikacijama za mobilne telefone koje nude mogućnost odabira različitih zvukova, npr. zvuk vožnje autom, padanja kiše, žamora tržnice... Štoviše brojne suvremene zvučne igračke oponašaju upravo zvuk kucanja srca i bijeli šum, a čak je i automobilski gigant Ford prepoznao utjecaj vožnje automobilom na uspavlivanje djece te, prvo za potrebe reklame, izumio kolijevku za bebe *Max Motor Dreams* koja oponaša vožnju automobilom.¹ Smatra se da je uzvik Ššššš!, kojim se služimo ne samo za umirivanje djece nego i za utišavanje odraslih, zapravo oponašanje zvuka koji dijete čuje još u maternici. Američki pedijatar Harvey Karp (2019: 144) raspravlja na temelju rezultata istraživanja s početka sedamdesetih godina prošloga stoljeća o tome što i kako bebe čuju u maternici, napominje da krv nadire venama uz gromoglasno hučanje (jačina zvuka kreće se od 75 do 92 decibela) te ističe da je u mnogim jezicima upravo od uzvika Ššššš! izvedena riječ kojom se zahtjeva tišina ili smirenje².

¹ URL1: <https://media.ford.com/content/fordmedia/fna/us/en/news/2017/04/06/clever-cot-simulates-car-journeys-so-baby-can-get-to-sleep-at-ho.html>

² Navodi primjere kao što su *shuu* (vijetnamski), *soos* (armenski), *toost* (švedski), *shuh-shuh* (kineski), *hush*, *silence* (engleski), *sheket* (hebrejski), *stille* (njemački), *chup* (urdu), *čuti* (srpski), *tišina* (slovenski), *sessizlik* (turski) itd. (Karp 2019: 146).

Zašto oponašamo zvuk koji dijete čuje dok je u maternici (uzvik *ššš* i njemu blizak *psst*) pri pokušajima umirivanja novorođenčadi i djece? Pretpostavka je da ih taj zvuk vraća u poznato devetomjesečno razdoblje intrauterinoga razvoja tijekom kojega su se osjećali sigurno i zaštićeno. Zvuk je izuzetno važan od samih početaka našega života jer je jedno od naših sredstava komunikacije stoga prve igračke namijenjene novorođenčadi često imaju i zvučni podražaj, to su npr. zvečke i razne šuškalice koje proizvode zvuk kada ih se uzme u ruke.

Ovaj će se rad baviti uzvicima u dječjem govoru i književnosti za djecu te stoga polazimo od prvih zvukova koje dijete čuje i načinima kako ih može reproducirati i najlakše stvarati „nove“ uzvike s obzirom na razvoj govora i mogućnosti koje prva glasanja uopće nude.

KOMUNIKACIJA I RAZVOJ GOVORA

Komunikacijska su sredstava svi alati kojima možemo prenijeti poruku, načini na koje poruku činimo fizičkom, bilo u obliku akustičkoga, vidnoga ili taktalnog podražaja. Etimologija riječi *komunicirati* seže u latinski *communico* „dijeliti što s kim, pripočiti komu što“ (Matasović i sur. 2016: 470). Dijete dolazi na svijet prvim usklikom, krikom, plačem izazivajući reakciju prisutnih čime se ostvaruje *komunikacija*. Komuniciramo dakle puno prije nego što progovorimo. Zvučna komunikacija novorođenčeta u pravilu podrazumijeva plač za koji je neosporno dokazano da se razlikuje ovisno o tome što dijete njime pokušava izraziti (glad, neugoda, bol, potreba za dodirrom, pažnjom itd.). Različiti su plačevi istoga djeteta i vizualno drukčiji jer neke plačeve prate i suze, a neke ne. Dunja Pavličević-Franić (2005: 42) navodi da „svaki plač, smijeh ili motorička aktivnost ima značenje, dakle služi uspostavljanju kontakta sa socijalnim okruženjem. Neverbalna komunikacija uvijek prethodi verbalnoj.“

Istraživanja pokazuju da novorođenče staro svega 72 sata oponaša mimiku lica odraslih i ponavlja jednostavne artikulacijske pokrete kao što su otvaranje usta i protruzija jezika (Kuhl 1990 u Stančić i Ljubešić 1994: 204) te da novorođenčad više pozornosti pridaje govoru nego ostalim zvukovima kojima je izloženo. Mehler i suradnici (1988) uočili su da dojenčad od četiri dana pokazuje sklonost slušanju materinskoga jezika, a ne njima „stranoga“ jezika (Kovačević 1996: 314). Preduvjet je uspješnoga usvajanja jezika i razvoja govora komunikacija, izloženost govoru, kontakt s drugima. Djeca aktivno komuniciraju puno prije nego progov-

vore, koristeći vrednote govornog jezika (usmjerenost pogleda, geste, ekspresiju, vokalizaciju itd.) često ih udružujući.

Vrednote govornoga su jezika neleksička sredstva izražavanja koja čine:

- *auditivna* sredstva izražavanja: ritam, intenzitet, intonacija, tempo rečenice, napetost, pauza,
- *vizualna* sredstva izražavanja: situacija (kontekst), geste, mimika te
- psihološki vidovi govora i afektivnost (Crnković i Jurjević-Grknić 2010: 485).

Ta se podjela naravno može proširiti, no za potrebe je razumijevanja dječjega govornog razvoja sasvim dostatna. Dijete se služi elementima govornih vrednota da se izrazi, da komunicira. Prvo traženje hrane u formi je vrednota govornoga jezika, prvo (ne)zadovoljstvo izraženo je mimikom lica, prvo prepoznavanje osoba i reakcija na to izraženi su mahanjem ručica i sl. S razvojem se artikuliranih glasova i usvajanjem govora uloga vrednota govornoga jezika smanjuje, no ostaje trajno prisutna. U odsutnosti čovječje misli, zbog npr. refleksa ili snažnoga uzbuđenja, dolazi do artikuliranja vrednota govornoga jezika u formi prirodnoga zvuka i pokreta, primjerice u zvukovima tučnjave, bježanja ili prilikom sportskih natjecanja – tenis je odličan primjer za to (Guberina 1967: 27).

Jedna od prvih riječi koju djeca počinju izdvajati iz govora koji čuju njihovo je ime i to već s pet mjeseci. Do osmoga mjeseca starosti počinju sustavno reagirati na fraze koje se ponavljaju u svakodnevnim situacijama (npr. *Idemo u šetnju.*). Krajem prve godine počinju razumijevati i neke izolirane riječi, no u početku im je za to potrebna situacijska / kontekstualna podrška. Sljedeća je pojava leksičko razumijevanje koje označava prelazak prema sve većem oslanjanju na sadržaj i značenje izgovorene riječi, koju onda djeca razumiju i bez kontekstualne potpore (Pavličević-Franić 2005).

Četiri vremenski kraća razdoblja u razvijanju govora i usvajanju jezika (svako traje nekoliko mjeseci) temelje se upravo na načinu glasanja:

1. Predgovorno ili perlokutinaro razdoblje traje od rođenja do drugoga mjeseca, a obilježava ga primarno refleksno glasanje koje se najviše sastoji od plača.
2. Slijedi komunikativno glasanje (od drugoga do petoga mjeseca) koje se manifestira kao tzv. „gukanje“ ili smijeh.

3. Vokalizacija (od petoga do osmoga mjeseca) obilježena je razvojem vokalnoga sustava, vokalnim igrama i ponavljanjem artikuliranih odsječaka.
4. U fazi brbljanja (od osmoga do dvanaestoga mjeseca) glasanje je slogovno, dijete kombinira samoglasnike i suglasnike ponavljajući ih više puta u interakciji sa sugovornikom ili igračkom (Pavličević-Franić 2005: 43).

U trećem i četvrtom dijelu predjezičnoga razdoblja dijete počinje oblikovati glasovni sustav. Najprije se usvoje prednji i srednji otvornici (*i*, *e*, *a*), a zatim stražnji koji se izgovaraju u grlenom dijelu usta (*o* i *u*). Kod zatvornika proces je obrnut, najprije se usvajaju stražnji zatvornici (*m*, *t*, *d*, *k*, *g*, *p*, *b*), a zatim oni koji se tvore u prednjem dijelu (Pavličević-Franić 2005: 43). U završnome se dijelu fonske faze glasovi spajaju i ponavljaju u obliku slogova, realiziraju se ritmički izričaji tipa *ma-ma-ma*, *ba-ba*, *ta-ta*, *ga-ga-ga* – što su zapravo ritmički logatomi kojima okolina pridjeva značenja (Pavličević-Franić 2005: 43). Vjerojatno i zbog naše reakcije (povratne komunikacije) dijete usvaja određene lekseme, tj. pridodaje im sadržaj. U početku lingvističke faze određene jednosložne ili dvosložne riječi tvorene kombinacijom okluziva i vokala imaju funkciju rečenice, npr. *Papa*. = *Gladna sam* (Pavličević-Franić 2005: 44). U većini se svjetskih jezika leksemi kojima nazivamo najbliže srodnike, npr. „mama“, „baba“, „tata“ ..., izgovaraju vrlo slično jer su sva djeca, bez obzira na materinski jezik i okruženje u istoj fonskoj razvojnoj fazi. Jakobson (1960) analizira izraze za majku i oca u više od petsto jezika i zaključuje da su oni u skladu s najlakšim glasovima koje dijete može izgovoriti (Prebeg-Vilke 1991: 47).

Guberina (2010: 53) ističe važnost prostora u kojem se zvuk realizira ističući da „tek kad dijete uđe u svoj prostor, ono svojim plačem-krikom najavi da je nova jedinka među ljudima. Tako od rođenja čovjek, prostor i glas (krik, kasnije govor) postaju jedno.“ Dijete komunicira čitavim tijelom, motoričkim pokretima, glasanjem i mimikom očiju, lica, cijeloga tijela. Ono također prima poruke ne samo glasom nego i preko vidne mimike prvenstveno majke (ali i drugih osoba) i taktilnih afektivnih dodira. Prvo je glasanje s lingvističko-operativnoga stajališta veoma kompleksno. Naime sva djeca svijeta, uključujući nečujuću djecu, proizvode suglasničke skupine [*kr*], [*br*], [*gr*] već tijekom prvoga mjeseca života dok ih odrasle osobe čijem materinskom jeziku te konsonantske skupine nisu svojstvene često ne mogu lako izgovoriti. Bebe ih u pravilu proizvode u ležećem položaju, a na njihovu artikulaciju utječe proprioceptivni osjet i prepreka na koju nailaze zračne struje u velarnome dijelu usne šupljine. Položaj tijela dakle igra važnu ulogu pri

proizvodnji glasova. Dijelovi se središnjeg žvčanog sustava, odnosno moždane stanice koje su zadužene za govor, nalaze na istome mjestu kao i zrcalni neuroni odgovorni za sustav upravljanja pokretom (Velički 2014: 21).

Motorički je razvoj preduvjet i za mentalni razvoj pa onda i za razvoj govora. Proces proširenja govora povezan je i s promjenom položaja tijela koja se događa oko šestoga mjeseca života kada djeca počinju sjediti. Time se njihov prostor (vidokrug) bitno proširio, njihova su osjetila podražena za razumijevanje okolnih situacija te djeca počinju imitirati intonaciju svojega materinskog jezika. Sve ono što je prethodilo prvoj riječi, svi komunikacijski postupci kojima je dijete ovladalo, omogućuju djetetu da toj prvoj izgovorenoj riječi pridoda različita značenja. Pomoću vrednota govorenoga jezika, kojima dijete ovladava na neki način i prije pojave artikuliranog govora, dijete mijenja značenja istoj riječi (Guberina 2010). Djetetovu izgovorenu riječ „mama“ ovisno o situaciji, intonaciji, ritmu itd., možemo protumačiti kao izražavanje gladi (*nahrani me*), poziv na igru (*dodi se igrati sa mnom*), izražavanje želje za fizičkim kontaktom (*uzmi me, mazi me*) i drugim brojnim varijacijama na temu.

MAMINSKI I TATINSKI *BABY-TALK*

Odrasli se intuitivno obraćaju djetetu glasom koji je viši, širega frekvencijskog raspona i naglašene intonacije, govore sporije, jasnije, tečnije, s nizom stanki između riječi i izričaja. Govor usmjeren djetetu literatura naziva *maminskim* (engl. *motherese*) odnosno *očinskim* (engl. *parentese*)³, ali često nailazimo na engleski termin *baby-talk* i u literaturi na hrvatskome jeziku.⁴ Obilježje koje se veže uz taj govor fino je usklađivanje (engl. *fine-tuning*) što podrazumijeva da roditelji prilagođavaju način obraćanja djetetu ovisno o razini jezičnoga razumijevanja djeteta, specifičnosti situacije, a to je usklađivanje različito i s obzirom na različite aspekte roditeljskoga govora. Maminski se govori sporije, s duljim stankama, razgovijetno, višim glasom, širim rasponom visine i glasnoće. Jezik kojim se roditelji služe redundantniji je u smislu količine ponavljanja i parafraziranja te je ujedno sintaktički i semantički jednostavniji (Ivšac 2003: 95). Maminski jezik i *baby talk* nije isto što i tepanje: tepanje je ponajprije način na koji djeca govore kada počinju

³ U novije vrijeme koristi se termin govor staratelja (engl. *caretaker talk*).

⁴ Koristit ćemo se tim nazivima u ovome radu jer ih smatramo jednoznačnijima od inačice *dječji govor*. <http://struna.ihjj.hr/naziv/majcinski-govor/26181/>

usvajati govor, ili način kojim odrasli oponašaju dijete ili izgovaraju određene riječi na način sličan djetetovu izgovoru, a maminski je jezik pojednostavljen i promijenjen govor odrasloga usmjeren djetetu dok *baby talk* uključuje i tepanje no to je samo jedna od njegovih odlika. Maminski je rječnik ograničeniji, na njemu se isto kazuje različitim načinima, često se ponavlja, upućuje se na ono što je ovdje i sada, govori se cjelovitim, kraćim i jednostavnijim rečenicama, često od jedne riječi, s mnoštvom pitanja i naredaba, npr. *Gdje je medo?, T u je medo!, Daj mi medu!*. Iako je jezično ograničeno, dijete sudjeluje u razgovoru jer ga majka vodi (Jelaska 2001: 984).

Činjenica da dijete zna nešto izgovoriti, ne znači nužno da i razumije značenje izgovorenoga. To je razumijevanje nerijetko jasnije posebice u određenim kontekstima. Radi se o ekstenzijama značenja riječi / iskaza kroz koja prolaze sva djeca i iza kojih uvijek stoji neka logika i kontekst situacije u kojoj je dijete prvo primilo iskaz i reakciju, npr. spremivši sebe i dijete za izlazak majka se obraća djetetu riječima „Baš si sladak!“, a dijete se koristi istom izjavom, ali proširuje njezino značenje, pozdravljajući majku prije nego što izađe u šetnju s ocem. S malom djecom komuniciramo drukčije nego s odraslima ili sa starijom djecom. *Baby-talk* manifestira se u posebnom / prilagođenom rječniku, npr. *papati* (jesti), *ići pa-pa* (ići van), u korištenju hipokoristika, onomatopeja... Bitno je napomenuti da *baby-talk* podrazumijeva s jedne strane govor djeteta, govor kojim se ono služi ali i tzv. maminski / tatinski govor kojim se odrasli obraćaju djetetu! Odlike su *baby-talka* (i dječjega i roditeljskoga) veća visina glasa, kraće rečenice (djeca prirodno počinu s holofazom do dužih rečenica, a odrasli nastoje govoriti što jasnije i kraće te proizvode manje složenih rečenica). Nasuprot tomu pretjerana je intonacija svojstvena samo *baby-talku* odraslih. Dječji *baby-talk* karakterizira korištenje više sadržajnih riječi, a manje funkcionalnih (pomoćnih glagola, veznika itd.) i korištenje manje glagola i pridjeva dok *baby-talk* odraslih karakterizira izgovor koji je razgovjetniji od uobičajenoga (pri komunikaciji s odraslim osobama).⁵ Čini se da modificiramo svoj govor prema djeci gotovo podsvjesno i tako utječemo na razvoj dječjega govora. Učinak slušanja pojednostavljenog govora odraslih ravan je učinku govornih vježbi (Prebeg-Vilke 1991: 52).

U fazi usvajanja glasova nezaobilazne su „smislene besmislice“ kojima se majka obraća djetetu izražavajući svoju radost, odnosno prve jezične igre. Zabilježeno je mnoštvo takvih primjera pri proučavanju razvoja djetetova govora, npr. „*buci-*

⁵ Zanimljivo je da je govor koji se upućuje strancima na neki način sličan govoru koji se upućuje maloj djeci zaključuje Prebeg-Vilke.

ki, muciki, duciki, ruciki, puciki, bun“ (Kunić 1991: 10). Nešto slično nerijetko pronalazimo i u dječjoj poeziji – primjerice u pjesmi „Mali patuljak“ Ivane Brlić-Mažuranić izraz (svojevrсна odmilica) *cincinculjak* provlači se u svakoj drugoj strofi kao svojevrstan refren: „Cincinculjak / Mali patuljak, / Nenice, seko, / Ne idi daleko!“ (Zalar 2007: 54).

Igre odraslih i djece vrlo su stereotipne u svojim počecima, djeci se uvijek upućuju iste riječi, ukazuje im se na iste predmete i pojave, postavljaju im se ista pitanja, npr. „Gdje je pametna glavica?“, a dijete na ta i slična pitanja odgovara pokretom, gestom pokazivanja. Brojni autori ističu vrijednost zajedničkih rutina, istraživanja su pokazala da održavanju interakcije pridonosi sama struktura rutina i majčino podupiranje dok je djetetov aktivan doprinos minimalan. S vremenom dijete preuzima kontrolu i počinje aktivno poticati (npr. čitanje iste slikovnice itd.). Zanimljivo je što se djeca teško zasite istih igara i ponavljanja istih stihoa, često traže ponavljanje odmah nakon završetka iste igre. U većini kultura socijalne interakcije malenoga djeteta i roditelja, prvenstveno majke, dijele neka zajednička obilježja. Rutine, repetitivne aktivnosti vođene određenim nepisanim pravilima kao što su igre skrivanja ili šakljanja imaju obilježja protokonverzacije. Vrijednost je ranih interakcija neprocjenjiva jer se tijekom njih stvaraju osnove konverzacijskoga obrasca na kojem se postupno grade komunikacijske i jezične vještine. Prvi se segmenti jezičnoga sporazumijevanja javljaju u sklopu dijelova rutine kao što je čitanje slikovnice (Snow 1982 u Ivšac 2003: 93). Dokazano je da novorođenčad pamti, barem jednim dijelom, govor kojemu je bila izložena prije rođenja na što je već ukazano u radu. DeCasper i Spence (1986) otkrili su da dojenčad radije sluša priče koje su im njihove majke čitale u prijerodnom razdoblju negoli njima nepoznate priče (Kovačević 1996: 314).

OPIS UZVIKA U JEZIKOSLOVNOJ LITERATURI

Mnogi jezikoslovci zastupaju tezu da je prvi čovjekov izraz nužno bio onomatopejski. Matasović u svojoj knjizi *Jezična raznolikost svijeta* donosi kronološki pregled svih poznatih jezika svijeta, opisujući i tzv. mrtve jezike i navodeći sličnosti i razlike između njih, a za uzvike konstatira „da su vjerojatno vrsta riječi koja se (na ovaj ili onaj način) pojavljuje u svim jezicima. (...) Činjenica da za njih ne vrijede uobičajena fonološka pravila, vodi do zaključka da oni predstavljaju evolucijski relikv iz razdoblja prije no što je ljudski jezik poprimio svoju današnju složenu

sintaktičku i fonološku strukturu“ (Matasović 2005: 75).

Svi krikovi djelomično oponašaju stvarne zvukove, tj. stvarnost određenim to-novima i okretima, a ne samo glasovno-leksikološkim elementima. *Ah, uh, u, oh* i sl. uzvike u pravilu prate i pokreti te je intonacija kojom ih izgovaramo vrlo bitna. Onomatopejski izrazi i uzvici predstavljaju i jeku – odraz stvarnosti. Ako se upotrebljavaju uz artikulirane riječi, ne može se zanemariti međusobni utjecaj jednih na druge što se očituje primjerice u dodavanju glasova koji se izvorno ne čuju kod npr. glasanja kukavice (pri izgovoru se dodaje *k*, kod glasanja kukavice čuje se samo *u*). Svi narodi ne izražavaju prirodni zvuk istim glasovima, no kod mnogih se vidi i čuje njihovo onomatopejsko porijeklo⁶ (Guberina 1967). Uzvici su različiti od jezika do jezika jer svaki jezik posjeduje vlastiti glasovni sustav i artikulacijsko-akustičke posebnosti, no postoji i mogućnost da jednostavno drukčije čujemo ili uopće ne čujemo određeni zvuk iz različitih razloga (npr. nismo mu izloženi u prirodi itd.). Uzvike i učimo s obzirom na kulturu kojoj pripadamo i okruženje, a i tijekom učenja stranih jezika. Neartikulirani su uzvici po definiciji oni čiji se izraz ne podudara s postojećim fonemima jezičnoga sustava u kojem su upotrijebljeni, grafijski se prikazuju pomoću grafema za foneme koji postoje u tom jezičnom sustavu, a odabiru se prema načelu sličnosti zvuka, npr. grafijskim rješenjem *tc, tc, tc* prikazuje se implozivni glas za neodobranje itd. Arbitrarnima se smatraju i onomatopejski uzvici kojima se oponašaju životinje i zbog činjenice da u različitim jezicima postoje glasovno različiti konvencionalni onomatopejski izrazi za potpuno isti zvuk. Neki drugi uzvici naprotiv nemaju ustaljen oblik, već njihov grafemski izgled svojevoljno stvara pojedinac (Matešić 2004: 341). Često su grafemski oblici uzvika samo približna verzija onoga što se izgovara kao što je na primjeru *tc, tc, tc* ukazano, no i interpunkcijama se, kao približnim „grafemima“ za vrednote govorenoga jezika, određuje intonacija i ritam te posredno iz toga iščitava značenje. Kako su uzvici otvoren skup, tako je i njihov grafemski izgled relativno slobodan i često ovisi o dužini i jačini / glasnoći samog izgovora što se ponekad prikazuje korištenjem samo velikih tiskanih slova (to pogotovo možemo vidjeti u stripovima). Gramatike u pravilu ne govore o tome da je većina primarnih uzvika višeznačna. Definiranju njihova smisla pridonose već ukazane

⁶ Krešimir Bačić (2009) navodi primjerice da se pijetao Hrvatima, Bugarima, Srbima, Slovencima ili Makedoncima glasa onomatopejskim uzvikom *kukuriku*. Na njemačkome se taj isti pijetao glasa *kikeriki*, na engleskome *cock-a-doodle-do*, na francuskome *cocorico*, na španjolskome *quiquiriquí*, na finskome *kukkokiekuu*, na islandskome *gaggalagó*, na hebrejskome לִיפּוֹרֶפֶב הַפֶּץ (*tsape baparopyl*), na japanskome コケコッコ (*kokekoko*), na korejskome 코키요 코코 (*kokiyo koko*) itd. (<https://www.matica.hr/vijenac/397/od-krika-do-poezije-3349/>)

vrednote govorenoga jezika, a i promjena strukture uzvika koja podrazumijeva mogućnost udvajanja osnovnoga oblika uzvika (Matešić 2004: 340).

U hrvatskome je jeziku najčešća onomatopejska vrsta riječi glagol, npr.: *brundati, cičati, cvrkutati, frfljati, graktati, grgoljiti, grmjeti, gugutati, kloparati, kreketati, kreštati, mrmljati, njakati, pljusnuti, piskutati, pucketati, roktati, šuštati, teturati, toptati, tutnjati, zujati, zveckati, zviždati, zvrčati...* Uz glagole, brojne su i onomatopejske imenice, npr. *bubanj, bumbar, cvokot, cvrčak, fijuk, hihot, klopot, kokot, kokoš, kukavica, lelek, lepet, mrmljanje, njisak, romon, topot, šišmiš, žubor, žamor...* Onomatopejske riječi nastaju ili slijeđenjem prirodnoga glasa (gramatikalizacijom interjekcija) ili stvaranjem riječi koje verbalno slikaju označenu pojavu iako često nema zvuka koji bi bio oponašan. Na drugi način nastaju i riječi koje glasovno prikazuju vizualne, olfaktičke ili taktilne pojave – *bljeskati, bljutavo, drhtavica, sijeovati, vijavica...* No, to su leksemi koje je uputnije motriti kao primjere sinestezije zaključuje Krešimir Bagić u *Vijencu* (Bagić 2009).

U suvremenoj hrvatskoj normativistici uzvici su rubno obrađivani s izuzetkom Gligorićeve knjige *Uzvik i veznik: vrste riječi i (nad)rečenične službe* (2018) koja predstavlja prvi cjelovit i sustavan lingvistički opis uzvika (i veznika) u hrvatskome jeziku. Autor daje kronološku analizu opisa i određenja uzvika od gramatike Bartola Kašića do djela Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Daje i kratak pregled obrade uzvika u stranim gramatikama (engleskoga, njemačkoga, talijanskoga, francuskoga te slovačkoga i češkoga jezika) na temelju kojeg zaključuje da su isti problemi koji su dijakronijski prisutni u hrvatskim gramatikama neriješeni i u gramatikama navedenih indoeuropskih jezika (Gligorić 2018: 87). Sybilla Daković u svojim radovima (2006, 2007) uspoređuje uzvike tj. njihovu obradu u normativnim priručnicima slavenskih jezika, poglavito u hrvatskome i poljskome jeziku. U leksikografskim su priručnicima uzvici opisivani neujednačeno što je posljedica površne i također neujednačene obrade u gramatikama hrvatskoga standardnog jezika. U hrvatskim se jezičnim priručnicima i gramatikama u kategoriju uzvika uvrštavalo jedinice veće od riječi (čak cjelovite rečenice), ta kategorija definirana je isključivo s obzirom na kontekst i odnos govornika prema sadržaju iskaza ili sugovorniku i uzvik se smatrao agramatičnim, izjednačavao se status vrste riječi s obilježjem iskaza (misli se na odnos eksklamacije i interjekcije) (Gligorić 2017: 355).

Problematično je i samo nazivlje tj. pojavnost više naziva za vrstu riječi kojom se ovdje bavimo. O tome se više može naći kod Daković (2006), a ovdje ćemo kratko izložiti određene zaključke vezano za tu temu. Uzvici ili interjekcije u

lingvističkim opisima podrazumijevaju vrstu riječi. To je s morfološkog gledišta naziv za riječi koje imaju zajednička obilježja:

- nastale su dijelom ujezičavanjem nejezičnih elementata, dijelom gramatizacijom,
- načelno su univerzalna jezična kategorija, ali su članovi jezično specifični,
- relativno su zatvorena / otvorena kategorija riječi,
- nepromjenjiva su vrsta riječi koja može imati inačne izraze (*hej, 'ej, đija, điha...*),
- shematično im je značenje koje se metonimijski aktualizira u uporabi,
- ulaze u leksičke odnose s drugim jezičnim jedinicama,
- **vrsta su riječi koja može zauzimati sve sintaktičke pozicije** (isticanje I.B.) (Gligorić 2018: 136).

Uporaba uzvika kao objekta, atributa, predikata i dr. sigurno je manje česta od njihove samostalne uporabe i uzvik u primjerice rečenici *Hej, dođi!* ne dolazi ni u kakvoj rečeničnoj službi. *Hej* je u navedenoj rečenici primjer usklika ili eksklamatora koji posjeduje nadrečeničnu funkciju i ima sljedeće odrednice:

- deiktičnost,
- aktualizatorski karakter i
- distribucijsku autonomiju.

Ekslamatori su deiktični u smislu da upućuju na konkretnu jezičnu situaciju dakle zahtijevaju tumačenje s obzirom na izvanjezični ili unutarjezični kontekst. Aktualizatorski se karakter odnosi na to da ekslamatori aktualiziraju subjekt, predikat, objekt i druge članove rečeničnog ustrojstva jer u sebi sažimaju cjelovite jezične situacije, ekvivalenti su rečenici kao neprototipne rečenice. Distribucijska se autonomija odnosi prvenstveno na to da je eksklamator kao nadrečenična funkcija distribucijski autonoman u smislu da je odvojiv od rečenice / sintaktičke strukture iza koje slijedi, kojoj prethodi ili na koju se odnosi. Jezične jedinice koje najčešće dolaze u funkciji eksklamatora su uzvici ili interjektori, vokativni oblici promjenjivih riječi, optativi, pozdravi i njima slični izrazi, a i sve druge vrste riječi čijim se uporabama mogu pripisati deiktičnost, aktualizatorski karakter i distribucijska autonomija (Gligorić 2017: 353).

Uzvik kao interjektor tj. kao vrsta riječi na rečeničnoj razini zauzima iste funk-

cije kao i druge vrste riječi dok se u funkciju eksklamatora preslikavaju cijele jezične situacije, a značenje jezičnih jedinica koje dolaze u toj funkciji postaje shematično, ovisno o komunikacijskome kontekstu (Gligorić 2017: 352). U normativnoj literaturi nailazimo na različito korištenje tih naziva koji nisu sinonimi, a često im se tako pristupalo. „Uzvici se s morfološkoga gledišta definiraju kao vrsta nepromjenjivih riječi koje služe kao signali, kvačila u konkretnoj situaciji i za oponašanje zvukova (Barić i sur. 1995: 283). Babić i sur. (2007: 575) uzvike određuju kao riječi koje nemaju izrazitijega logičkoga značenja, nego služe kao kompleksni izrazi za izricanje osjećaja, duševnih raspoloženja, za dozivanje ili poticanje ili za oponašanje prirodnih zvukova. S gledišta leksikologije neki autori uzvike opisuju kao nepunoznačne riječi koje imaju gramatičko, ali nemaju leksičko značenje, tj. služe za uspostavljanje sintaktičkih i značenjskih odnosa između punoznačnica (Samarđžija 2003: 4), dok ih drugi smatraju riječima čije je značenje izrazito sinsemantično (suznačno), uvjetovano kontekstom ili situacijom u kojima se takve riječi upotrebljavaju (Silić i Pranjković 2005: 259), a treći ih, pak, smatraju leksičkim, tj. samoznačnim riječima“ što je puno slabije zastupljen stav (Pavličević-Franić 2008: 45). S obzirom na njihovu semantičku tj. konceptnu strukturu i na to da upućuju na izvanjezičnu stvarnost uzvici su samoznačnice što dokazuje Jelaska (2010) ističući nelogičnost prijašnjih podjela u kojima su neke vrste nepromjenjivih riječi s jednakim izvanjezičnim sadržajem određivane kao suznačnice, a neke kao samoznačnice (Gligorić 2018: 99). Uzvici su otvoren leksički skup, moguće je stvaranje novih jedinica i tvorenje drugih vrsta riječi pri čemu uzvici postaju korijenom promjenjivih vrsta riječi. Primjeri uzvika kao što su npr. *ciju* ili *fiju* imaju isti korijenski morfem (iako se kod uzvika radi o nepromjenjivoj vrsti riječi) kao i riječi *cijukati*, *fijuk* i *fijukati*. U frazeologiji su uzvici također prisutni, npr. *Šuć-muć* pa prolij., Nije rekao ni *u* ni *bu*. Frazemi su riječi u postojanoj svezi i moraju imati najmanje dvije samoznačnice u sebi. Kad uzvici ne bi bili samoznačnice, onda navedeni frazemi ne bi bili frazemi. Jelaska zaključuje da su uzvici poglavito sa značenjskoga pristupa (koji je temelj podjele riječi na suznačne i samoznačne) nesumnjivo samoznačnice, no rubniji članovi te kategorije (Jelaska 2010: 115). Bogati fond uzvika još nije dovoljno istražen na semantičkoj razini te sukladno tomu ni detaljno opisan u leksikografiji. Matešić (2004) opimjeruje različite definicije istih uzvika u različitim rječnicima, daje pregled uzvika u leksikografskim priručnicima i ističe da ih treba promatrati u komunikaciji tj. iskazu i iz tih ih okruženja opisivati. Podjela uzvika najčešće polazi od njihovih semantičko-pragmatičkih obilježja i prema tomu ih svrstava u tri temeljne sku-

pine. Prvu skupinu čine impulzivni ili *uzvici u užem smislu* i njima se najčešće izražavaju emotivna stanja i raspoloženja, višeznačni su i uvjetovani kontekstom i intonacijom (*oh, uh, ah, uaaa, jao, hm, fuj...*). Drugu skupinu čine imperativni ili *zapovjedni uzvici* koji su kako im i naziv govori usmjereni prema sugovorniku (*oj, ej, pst, halo, hej, mic, šic, hura, diha*). Jednoznačniji su od impulzivnih, ali značenje im je također uvjetovano kontekstom i intonacijom. Treću skupinu čine onomatopeje koje neki jezikoslovci smatraju podvrstom uzvika (Težak i Babić 1992, Barić i sur. 1995, Babić i sur. 2007), a neki izdvojenom jezičnom pojavom (Samardžija 2003, Pranjković 1993)⁷ (Pavličević-Franić 2008: 46). Onomatopeje se mogu promatrati kao zasebna jezična pojava, ali i kao podskupina uzvika jer se u komunikacijskoj praksi tako ostvaruju. U govoru su najčešće umnogostručeni kako bi i na taj način izrazili trajanje zvuka koji oponašaju (Pavličević-Franić 2008: 46).

Zanimljivo je istaknuti da uzvici imaju svoj naglasak koji je često drukčiji od općih naglasnih pravila i promjenjiv kod istog uzvika ovisno o poruci koju prenosi. Određeni se uzvici, prvenstveno iz skupine impulzivnih, pojavljuju i u govoru odraslih te u književno-umjetničkim tekstovima, a uzvici iz ostalih skupina puno su češći u usmenom izrazu (Pavličević-Franić 2008: 48). U tekstovima su često pojašnjavani na način da se pored uzvika istakne kojim se načinom određeni uzvik izgovorio npr. *Ah!* – tužno uzdahne.

Problematika je sintakse uzvika rijetko obrađivana u znanstvenoj literaturi i broj objavljenih znanstvenih radova na tu temu nije velik. Uzvike se u kontekstu sintakse promatra na tri načina: poistovjećuje ih se s uskličnim rečenicama (ta perspektiva naglašava sintaktičku samostalnost uzvika artikuliranu u brojnim definicijama te vrste riječi); drugo, uzvici mogu zauzimati različite rečenične službe (prije svega se misli na funkciju neoglagoljenoga predikata, ali primjeri u gramatikama pokazuju da uzvici mogu biti i u poziciji subjekta, objekta i dr.); i treće, uzvik ima sintaktičko svojstvo slično rekciji kod glagola – otvara mjesto objektu u genitivu, dativu i akuzativu (Gligorić 2017: 350). Gligorić nadalje tvrdi da sličnost uzvika s drugim vrstama riječi nije pitanje njihova morfološkoga određenja: riječ je o sintaktičkim funkcijama koje uzvici zauzimaju u konkretnoj uporabi. Uzvik može imati neka svojstva koja najčešće ima glagol, no ne zato što mu je blizak nego zato što dolazi u funkciji predikata (kao i glagol). Isto vrijedi i za sličnost

⁷ Ovo je samo jedna od podjela uzvika, različiti autori ih različito razvrstavaju u uvjetno rečeno potkategorije pa je i unutar svake skupine moguće razlikovati emotivne, diktativne, imitativne, demonstrativne, kognitivne, specifikativne, pueritivne, ekspresivne, verbative itd.

sa sklonjivim riječima u drugim funkcijama u rečenici (Gligorić 2017: 351). Kod pojavljivanja uzvika u funkciji dijelova rečenice uglavnom se razmatra predikatna služba, a većina gramatičara upućuje na grupu onomatopejskih uzvika kao onih koji mogu stajati u različitim rečeničnim službama, no u praksi se pokazuje da i impulzivni uzvici dolaze u različitim službama primjerice u rečenici *To je fuj* uzvik stoji u službi predikata. U literaturi se prilično često govori o pojavljivanju uzvika uz vokativ (Daković 2007: 69). Ako se uzvici mogu (što se nastoji pokazati) promatrati / analizirati iz sintaktičke perspektive, to samo po sebi pretpostavlja da je riječ o jedinici kojoj se može pridružiti obilježje jezičnosti.

U literaturi se uglavnom imenice i glagoli navode kao prve vrste riječi koje usvajaju djeca kojima je hrvatski materinski jezik, zatim slijede pridjevi, a nešto kasnije zamjenice, brojevi i neki prilozi. Nepunoznačne se vrste riječi usvajaju znatno kasnije, a proces je njihova usvajanja duži. Uzvici su u počecima usvajanja jezika i razvoja dječjega govora izrazito polifunkcionalni i prisutni i u značenju drugih vrsta riječi iako i dalje duboko uvjetovani kontekstom, možda i više nego inače. Oni često zamjenjuju imenice i glagole koje dijete još nije usvojilo, npr. dijete gleda sličicu životinje i na pitanje „Što je to?“ odgovara *vau-vau*, dok na pitanje „Kako kaže pas?“ odgovara *av-av*.

Brojni su primjeri korištenja uzvika u dječjem govoru u različitim rečeničnim službama, navest ćemo neke:

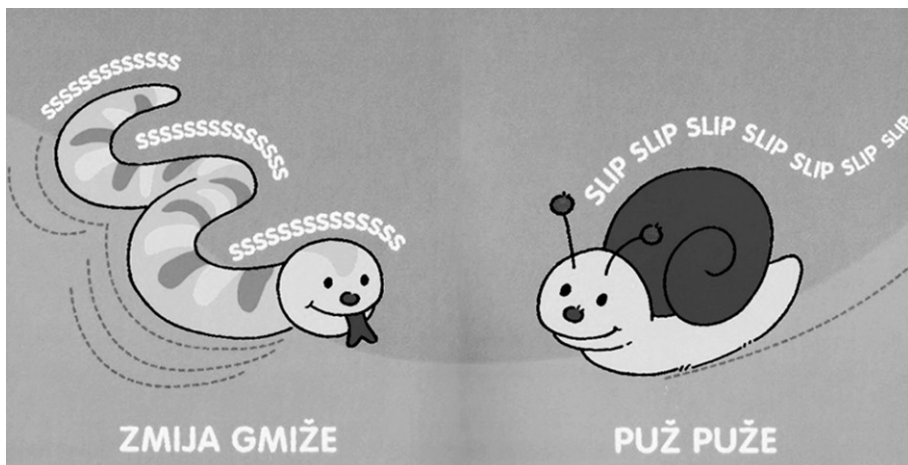
- *Vau-vau* je dobar. (subjekt)
- Tata *am am*. (predikat)
- Čujemo *kuc-kuc*. (objekt)
- Medo ide *tres, bum*. (priložna oznaka)
- Neću taj *fuj* crtani. (atribut)

Kao što navedeni primjeri potvrđuju: uzvik može u rečenici doći u službama subjekta, predikata, objekta, atributa i priložne oznake. Dakle uzvici kao vrsta riječi mogu ući u sintaktičke odnose s drugim rečeničnim članovima. Na temelju sintaktičkih opisa i primjera očito je da uzvici ili interjektori mogu dolaziti u svim rečeničnim službama, s druge strane kategorija eksklamatora nadrečenična je služba koju primarno imaju uzvici, optativi, vokativi itd. Primjere i za jednu i drugu uporabu crpit ćemo iz dječje književnosti, konkretno iz poezije i slikovnica jer su to vidovi književnosti s kojom djeca prvo dolaze u doticaj.

UZVICI U DJEČJOJ POEZIJI I PRVIM SLIKOVNICAMA

Slikovnica je prva knjiga s kojom se dijete susreće i ona je višefunkcionalna, osim svojega vizualnog i pisanog dijela (ovdje i čitanog jer automatski uključuje i odraslu osobu ili starije dijete koje čita mlađemu), ona nudi i svojevrсно iznenađenje pri okretanju stranice. Zanimljivo je napomenuti da sasvim malena djeca znaju prepoznati da je tekst pročitao do kraja te sama okreću stranicu. Logopedi ističu važnost čitanja i učenja dječjih pjesmica kao izvrstan poticaj razvoju govora, spoznajnih i kreativnih sposobnosti. Djeca vole ritmične, rimovane pjesmice njima bliskoga sadržaja s pjevnim ritmom i čvrstim rimama i spontano ih pamte. Dječji mozak može bez napora u dugoročnom pamćenju čuvati čak do 200 kratkih pjesmica (Posokhova 2011). Česte su i zvučne knjige za najmlađe koje sadrže zvučnik i reproduciraju zvuk kada se pritisne na npr. psa – lavež, budilicu – zvonjenje itd. Eric Hill autor je brojnih slikovnica o psu Piku. U jednoj od njih, *Pikova zvučna šetnja*, samo je jedan uzvik – *pljas*, no slikovnica je popraćena s čak 16 različitih reprodukcija koje se mogu preslušati (Hill 2008).

Puno tih prvih slikovnica s kojima dijete dolazi u doticaj često uopće nema autora, a ponekad ni teksta, no uočava se zastupljenost uzvika i / ili onomatopeja! Npr. u slikovnici naslova *Kako se kreću?* (prir. Šokota 2002) navedene su ilustracije životinja u pokretu, a taj pokret grafostilemski prate uzvici, npr. *tap-tap-tap* (pas), *bing-bong-bing-bong* (klokan), *šljap-šljap-šljap* (patka) itd. Ti uzvici odgovaraju na pitanje iz naslova *Kako se kreću?* i možemo ih promatrati kao priložne

SLIKA 1. Ilustracija iz slikovnice *Kako se kreću?*

oznake načina, no ako analiziramo sam uzvik (jer se on tu zapravo ne nalazi u rečenici) on je zapravo eksklamator i ima nadrečeničnu funkciju u konkretnom primjeru (slika 1).

Prvi stih s kojim se djeca susreću u slikovnicama naglašeno je ritmički organiziran radi dječje sklonosti ritmiziranomu ponašanju (u igri pogotovo), kroz igru djeca najbolje pamte. Kuteranova *Ura*, često shvaćena kao narodna, a ne autorska pjesma, sa svojom jednostavnom rimom i onomatopejama („Ura ide tika taka / svako jutro budi đaka...“) i danas, nakon stotinjak godina, pronalazi svoje mjesto u školskim čitankama i slikovnicama. Modern(ij)a dječja pjesma također u pravilu sadrži rimu, ali zanemaruje metričku simetriju i ritam ostvaruje fonostilemima i morfostilemima (Hranjec 2006: 14). Ovdje se radi o primjeru uzvika u službi priložne oznake načina, kako ura ide, *tika taka*. U hrvatskoj narodnoj poeziji postoji razmjerno bogat fond hrvatskih dječjih narodnih pjesama, no nema sveobuhvatne analogije i nisu klasificirane. Pojavljivale su pod više naziva kao što su npr. dječje popijevke, pjesme iz zabavišta, dječje pjesmice, hrvatske pučke dječje pjesme, sanatalice itd. Nedostatak tih naziva Crnković vidi u tome što je pojam „dječji“ širi od namjene i uporabe tih pjesama. Crnković u svojoj knjizi *Hrvatske malešnice* iz 1998. predlaže novo nazivlje koje bi ponajprije isticalo ranu dječju dob. I u samom prijedlogu naziva vidljiva je igra riječima, prema mališan, autor predlaže „hrvatske pjesme mališanske, mališanke, mališnice ili malešnice“⁸ (Crnković 1998: 11). Crnković (1998: 39) malešnicama smatra i autorske pjesme koje su zbog svoje „česte uporabe i blizine motiva, ritma i ostalih karakteristika originalnih malešnica bliske istima“. Govori da su neke malešnice izvorne, pučke, a neke su u stilu malešnica napisali dječji pjesnici. Malešnice stvaraju odrasli u neposrednom dodiru s djetetom i nadahnuti ponašanjem djeteta, zadovoljavajući djetetove potrebe i uživljavajući se u njegov osjećajni svijet. Gotovo uvijek proizlaze iz igre i ostaju vezane za igru aktivno uključujući dijete. Povezuju riječi i pokrete te tako aktiviraju više osjetila. Namijenjene su i sasvim maloj djeci koja još nisu prohodala (Crnković 1998: 7). Kao prve pjesme kojima se odrasli obraćaju djetetu autor ističe uspavanke. Navest ćemo par primjera:

⁸ Strukturna podjela malešnica nije do kraja provedena, a u literaturi se spominju sljedeće podvrste: uspavanke ili usपालice, bajalice, brojalice, razbrajalice, nabrajalice, tepalice, molitvice, pitalice, rugalice, zagonetke ili zagonetalice, pjesme za igru ili igralice za kolo, cupkalice, hincalice, izmišljalice, zamišljalice, oponašalice, dodirivalice, nagomilavalice ili nabrajalice, jezikolomilice (Crnković i Težak 2002: 155). Nazivi upućuju na bogatstvo i samu funkciju pjesme i često se ne mogu podvući oštre granice između njih.

- /Nini, nani, drago moje/ (Crnković 1998: 48)
- /nani, nani, moj ditiću mali/ (Crnković 1998: 49)
- /Nini, dušo moja!/Nini, drago moje!/ (Isto)

Uzvik se u navedenim primjerima nalazi u službi predikata i značenje mu je jasno, on predstavlja glagol „spavaj“. Brojne se uspavanke koriste uzvikom *nina-nana* (koji vjerojatno oponaša zvuk zibanja kolijevke) gledano na razini svjetske dječje poezije što potvrđuju i stihovi indijanske narodne pjesme „Dubok san“: „Nani, sine, nani. / (...) / Nani, nani, nani / do novoga jutra“ (Balog 1975: 41). Ivo Zalar (2007: 122) stih „nina, nana“ i „nana, nina“ pronalazi i u pjesmi „Palčićeva uspavanka“ Vesne Parun.

Malešnice uvijek imaju nekakvu funkciju. Zvukom, ritmom, slikom i rimom one sudjeluju i pripomažu u uspavlivanju, njihanju ili ljuljanju djeteta na koljenu, u uspostavljanju dodira s okolinom, u prepoznavanju životinja prema glasovima, u razvijanju i buđenju mašte, u obraćanju Bogu, zadirkivanju i ruganju, uklanjanju straha i prizivanju magije za bolje obavljanje poslova itd. (Crnković 1998: 14). U njima riječi razvijaju sliku, ostvaruju zvuk, povezane su s dodirom, pokretom, ritmom, tjelesnim osjetilima boli i ugone. Zvukovi djeluju funkcionalno i kad nisu udruženi u prepoznatljivu riječ određenog jezičnog sustava. Nonsens je u toj poeziji „vladar“ ističe Crnković (Crnković 1998: 14). Autor naglašava da se djeca u početku razvoja svoga govora obilato služe onomatopejom i uzvicima. Životinje ili predmete koji prave buku djeca u početku nazivaju po glasovima kojima se javljaju (mijau, mu, tu-tu) i logično u kontaktu odraslih i djece nastaju pjesmice zasnovane na onomatopeji koja je često onda ne samo označavanje pojedine životinje, nego određeni doživljaj stvarnosti (Crnković 1998: 21). Primjer je takve malešnice:

- (...) „Na krmi je jedan rog/ ki dope TU-TU, RU-TU-TU...“ (Crnković 1998: 62).

Uzvik je tu u službi priložne oznake, a „glasnoću“ zvuka koji uzvik oponaša grafemski ističu velika tiskana slova.

Najviše se hrvatskih onomatopejskih malešnica temelji na oponašanju ptičjeg glasanja što je kasnije prisutno i u autorskoj poeziji napose kod Viteza. Vitez je pak isticao da je narodni stvaralac – zaigrano dijete, ali i velika inspiracija njemu samome – jednome od najvećih hrvatskih pjesnika za djecu. Njegove su onoma-

topeje brojne, lako se zapaža njihova fonostilemska vrijednost, primjer „Što je to čirilulurličurličirlicucirt?“ predstavlja glasanje rajске ptice, ali pokušaji čitanja pjesnikova neologizma izazivaju smijeh, to mu je i cilj. Onomatopeja je tu i u službi humora, ne samo zvuka (Hranjec 2000). Igra riječi česta je kod Viteza i Hranjec ga ističe kao začetnika takve „igrive uloge dječje pjesme“ koju su nastavili Balog, Kanižaj, Paljetak, Femenić (Hranjec 2006: 98). Paljetak je, primjećuje Hranjec (2006: 129), u pjesmi „U gradu Čiri-Biri“ spojio elemente dječje brojalice, narodnih priča i onomatopeja:

- „Lijepo im je tamo, / imaju i Gic, / imaju i Mic, / imaju i Iš, / imaju i Mu, / imaju i Be, / imaju i Ble, / imaju i Av, / imaju i Cic, / imaju i Šiš, / imaju i Ga, / imaju i Ko-ko-da.“

Uzvici su u navedenim primjerima u službi objekta. Djeca takvim onomatopejskim uzvicima i imenuju životinje prije nego što se počnu služiti riječima pas, mačka, pijetao, konj... Potpuno im je razumljivo na koga se odnose navedene onomatopeje, a ono što daje dodatnu vrijednost tekstu mogućnost je da nakon nekoliko čitanja sudjeluju i sami u „čitanju“ na način da oponašaju zvuk glasanja životinje, onomatopejski uzvik. Julia Donaldson, popularna i višestruko nagrađivana engleska dječja spisateljica, autorica je među ostalim slikovnice *Što je bubamara čula*. Piše u rimama, a u navedenome je djelu i glavni idejni obrat zamjena glasanja domaćih životinja da bi se tako nadmudrilo provalnike. Zanimljiv je i grafostilemski raspored onomatopeja koje pomalo stripovski izlaze iz usta životi-

SLIKA 2. Ilustracija iz slikovnice *Što je bubamara čula?*

nja sugerirajući i pokret zvuka (slika 2). Na ostalim dijelovima slikovnice tekst je raspoređen uobičajeno, vodoravno.

U dječjoj je poeziji najčešća vrsta uzvika ona onomatopejskog podrijetla, navest ćemo nekoliko primjera i odrediti sintaktičku službu uzvika u njima:

- u pjesmi „Ševa“ Matije Petra Katančića: „cii, cii popiva / milo, ljubko, tano.“ (Zalar 2007: 19) uzvik dolazi u službi priložne oznake načina.
- u pjesmi „Grom iz vedra neba“ Ratka Zvrke: „Mjesec s neba srebro roni, / a pod hrastom pjesma zvoni, / jer vesela cvrčka tri / tu pjevaju: „Zri, zri, zri...“ // Dok se šumom pjesma širi, / u granama vjetrić piri, te polako pir-pir-pir, / i otkinu s hrasta žir“ (Balog 1975: 235). Uzvik *zri zri zri* je u službi objekta, a uzvik *pir-pir-pir* u službi priložne oznake načina.
- u „KUKUC“ pjesmi Augusta Harambašića: „Kukuc, kukuc, mamice, / Sad nas traži svuda, / Ali mi se sakrismo / Mudro kojekuda.“ (*Hrvatski klasici najmlađima* 2005: 4) uzvik je u službi predikata.
- u malešnici „Piju piju pi“: „Piju piju piju pi/ glasali se pilići/ koko koko koko da,/ mama koka pita“ (*Najljepše dječje pjesme i brojalice: En ten tini...* 2016: 4) uzvici dolaze u službi objekta.
- u malešnici „Mišu, mišu, mišiću“: “ide mijo tip tap top“ (*Najljepše dječje pjesme i brojalice: Eci peci pec...* 2016: 8) uzvik dolazi u službi priložne oznake načina.
- u pjesmi „Vodemica“ Ante Gardaša: „Vodenica klokotala / klok-klok-kloko-klok. / Pitala je kreketuša: // Što klokočeš, vodenico, / klok-klok-kloko-klok?“ (Zalar 2007: 195) uzvici dolaze u službi priložnih oznaka načina.
- U dječjoj poeziji često su zastupljeni i impulzivni uzvici, npr.:
- u malešnici (?) „Lutkica“: (...)“medo kaže hm hm hm“ (*Najljepše dječje pjesme i brojalice: Kad si sretan...* 2018: 5) uzvik dolazi u službi objekta.
- u pjesmi „Maca“ Zvonimira Goloba: „Ako, slučajno, maci / staneš na rep / a ona kaže: / mijao – / to znači da je rekla: / jao! / Jer macu to boli / ona to ne voli / i kaže nam to / kako umije. // Tko smije reći / da je ne razumije?“ (Zalar 2007: 139) uzvik *jao* dolazi u službi objekta.

Usklici ili eksklamatori (jer se pravilu ne radi o punim rečenicama) često su prisutni i u naslovima dječjih knjiga, npr. *Tigrić Jakov i pa-pa televizoru* Didiera Lévyja koja je u francuskome izvorniku naslovljena *Cajou bye-bye La télé* (Levy 2005), ili pak knjiga hrvatskoga autora Stanislava Femenića *Psssst...* (Femenić

2006).

U sljedećim stihovima dječje poezije vidimo primjere korištenja uzvika kao ek-sklamacije:

- „Ga-ga, ga-ga! / Jedna vrana gače“ (*Najljepše dječje pjesme i brojalice: Puž muž...* 2016: 8)
- u engleskoj narodnoj pjesmici: „Okupi se na palubi / Posada smiješna ta / I viče patak: “Naprijed! / Napnite jedro! Kva!“ (Posokhova 2011: 51)
- „Ćuk ćuknuo: - Ćuk! ĆUK ! ĆUK!...“ / (Femenić, Stanislav u Crnković 1998: 147).
- u pjesmi „Konjic“ Drage Ivaniševića: „Topoćući topće, hop! / Top, top, top, top. / Njišti, fišti, vrišti, rže, / grabi poljem sve to brže. / Kopitima žustro hita.“ (Zalar 2007: 88).
- u pjesmi „Jutro na dvorištu“ Milana Taritaša: „Dobro jutro: / -Bee! / po-zdravilo janje sve. / A kokica: / -Kokoda! / Imam jato pilića. / I pijetao digo viku: / -Kukuriku, kukuriku! / Dika, / Ika, / Cika, / Pirka, / svaka tu na skup / evo zrnja kup. / A krava će: / -Muuu! / -Da pozovem sad i nju? – / zapitao pijetao, / oko zrnja šetao. / Na to konj će: Ihihi! / -Dobro jutro, dobro svi! / Golub guče: Krukrukru – / pozdravlja golubicu. / Štene opet: - Av, av, av! / Ljut sam jutros, sasvim sav! / A mačkica: - Mijau, / da ti skočim na travu? / Svinja na to: - Rok, rok, rok, / de, ne pravi ljudi skok. / Puran glasno: - Blublublu, / Sad ostani na stablu, (...“ (Zalar 2007: 171).

U sljedećim stihovima pronalazimo primjer uzvika i kao eksklamacije (*Vr-vr, nina nana!*) i kao interjeksijske koju sintaktički možemo odrediti kao priložnu oznaku načina (*frkat će ti frk-frk-frk*):

- „Vr-vr, vr-vr, nina nana! / Spavaj, maco, preko dana, / a po noći miš će doći / da te zove u dvorove. / Priređuje za te bal, / donijet će ti svilen šal, / zlatne će ti čizme dati, / brke će ti počesljati, / po dva miša svaki brk / frkat će ti frk-frk-frk.“ (Grigor Vitez, u Crnković 1998: 54).

Također u pjesmi „Na divljem zapadu“ Luke Paljetka imamo sličnu situaciju:

- „Svoj revolver izvadi, Oklahoma Džim, / nacilja i opali tri metka: - pim-pim! // Svu ulicu prekrije gusti crni dim. / Šerif zatim dojaše na konju:

- klim-klim. // - Uh, ništa se ne vidi! – reče šerif njima. / - Uh, ništa se ne vidi, od tog strašnog dima! // Vikne zatim: - Púšite! Što stojite tu! – / Svi stadoše puhati u taj dim: - pu-pu...“ (Paljetak 1994: 91).

Uzvik *pim-pim* je u nadrečeničnoj službi eksklamatora, a ostali uzvici (*uh, klim-klim* i *pu-pu*) u službi priložnih oznaka načina.

- U poemi „Šporiki Širo i Neposlušna Tonka“ Olje Savičević Ivančević uzvici dolaze kao eksklamatori i očita je njihova nadrečenična funkcija, ali uzvik u zadnjem stihu (Roža: *Iš!*) možemo prepoznati kao interjekciju u službi predikata: „Ćiju – ptić, / Vau – psić, / Ciju – miš, / Roža: *Iš!*“ (Savičević Ivančević 2017: 18).

U sljedećoj engleskoj narodnoj pjesmici uzvici funkcioniraju kao eksklamatori osim u stihu „Sat otkuca: *bim-bom*“ kada je uzvik sintaktički povezan s ostatkom riječi i u službi je priložne oznake načina:

- „Bim-bom / Tikali-takali-tak! / Miš se popeo na sat. / Sat otkuca: bim-bom, / Mišić s njega trkom! / Tikali-takali-tak!“ (Posokhova. 2011: 54).

U pjesmi „Patak“ imamo kombinaciju uzvika kao eksklamatora (zadnji navedeni stih) i interjekcije (*tra ta ra ta ta*) koja je priložna oznaka načina:

- „Kao vojnik stupa / tra ta ra ta ta, / ide pa se kupa / kva kva kva kva kva.“ (*Najljepše dječje pjesme i brojalice: Eci peci pec...* 2016).

Ponekad je teško svrstati uzvik u kategoriju interjekcije ili eksklamacije npr. uzvik u stihu */hopa, hopa, hopsa, hops/* bi iako uvjetno izgleda kao priložna oznaka, ipak bio eksklamacija tj. u nadrečeničnoj službi jer nije u direktnom kontaktu s ostalim riječima u rečenici:

- „U šumi mali zeko se skrio / Pa je iz šume iskočio / Hopa, hopa, hopsa, hops / Tu je mali nos.“ (Ivanka Katarinčić u Velički i Katarinčić 2014: 81).

S obzirom na čestotnost korištenja uzvika u dječjem govoru i dječjoj književnosti što se pokušalo predstaviti ovim radom, zanimljivo je pogledati kako se uzvici

koriste u logopedskim slikovnicama, pjesmama i vježbama. Važno je istaknuti da logopedski „materijali“ npr. slikovnice i pjesmice nisu nužno usmjereni samo djeci koja imaju poteškoća s govorom. Logopedi ih preporučuju svim roditeljima i odgojiteljima u njihovim rutinama s djecom. U radu se već spominjala važnost motorike i njezin utjecaj na razvoj govora, no isprepletenost jednog i drugog izuzetno je važna pogotovo kod ispravljanja određenih poteškoća pa će u nastavku rada biti malo više riječi o tomu. Znanstvenici koji proučavaju razvoj dječjega živčanog sustava, a posebice razvoj govora ističu veliko stimulativno značenje funkcije ruke. I odrasli često dodatno gestikuliraju u trenutku kada ne pronalaze potrebnu riječ da bi se izrazili, a djeca koja tek usvajaju jezik i razvijaju govor raspoložu s vrlo ograničenim brojem leksema. Fiziolozi su dokazali da razina razvijenosti dječjega govora izravno ovisi o stupnju formiranosti finih pokreta prstiju ruku. Na temelju istraživanja i praćenja velikoga broja djece zaključeno je da se formiranje važnih govornih zona u mozgu ostvaruje pod utjecajem živčanih impulsa prstiju ruke (Herljević i Posokhova 2002: 107).⁹ Ilona Posokhova, logopedica, izdala je knjižicu „Vježbe prstima i rukama za razvoj mikromotorike i govora“ unutar knjige *Govor, ritam, pokret* (Herljević i Posokhova 2002) u kojoj donosi razne pjesmice koje prate ilustracije ruku i njihova položaja tijekom čitanja pjesmica, svojevrsne igre. Ivana Herljević, rehabilitatorica, u istoj knjizi donosi brojne pjesme koje je napisala i koristila u radu (Centar za rehabilitaciju slušanja i govora SUVAG u Zagrebu) s djecom. Nevest ćemo nekoliko primjera korištenja uzvika u pjesmama iz navedene knjige i osvrnuti se na njih iz perspektive sintakse:

- „Čuješ či-či, či-či? / U gnijezdu su ptići.“ (Herljević u Herljević i Posokhova 2002: 21) Uzvik je u sintaktičkoj službi objekta.
- „Vau-vau, av-av-aj! / Šuti, Bobi, i ne laj!“ (Herljević u Herljević i Posokhova 2002: 27). Uzvik je u nadrečeničnoj službi.
- „Vrabac skače / hop, hop, hop!“ (Herljević u Herljević i Posokhova 2002: 61).

Uzvik je ovdje u sintaktičkoj službi priložne oznake.

⁹ Provedeno je mnogo istraživanja kojima je potvrđena povezanost fine motorike prstiju s govorom (Kolzowa 1975, Bauer 2006, Sowell 2001 i 2007, Goddard Blythe 1998 i 2001 u Velički i Katarinčić 2014: 20). Dijelovi se središnjeg živčanog sustava, odnosno moždane stanice koje su zadužene za govor, nalaze na istome mjestu kao i zrcalni neuroni odgovorni za sustav upravljanja pokretom. (Velički 2014: 21)

- „Din-don/ din-dan-don,/ došla maca/ na balkon.“ (Herljević u Herljević i Posokhova. 2002: 65). Uzvik je u nadrečeničnoj službi.

Autorice pjesme nazivaju hopsalicama, cupkalicama, gegalicama, ljuljalicama, tašunalicama ili pljeskalicama, malim dječjim koračnicama itd. ovisno o tomu kako se izvode (cupkajući s djetetom u krilu, pomažući mu da skakuće itd.). Sami nazivi ukazuju na važnost uključivanja pokreta što djeca prihvaćaju sa zadovoljstvom. (Herljević u Herljević i Posokhova 2002: 58)

U knjizi *Stihovi u pokretu* (2014) čiji podnaslov glasi „Malešnice i igre prstima kao poticaj za govor“, autorice predstavljaju 53 malešnice i autorske pjesme povezane s igrom prstima. Navest ćemo nekoliko stihova koji sadrže uzvik:

- „Kljuc, kljuc kljucala / Koka zrno kljucala / Sad (palac) otvori / Reci koki: izvoli.“ (Velički i Katarinčić 2014: 42).
- „Ide, ide bubamara / Ne zna, ne zna gdje bi stala / Traži, traži krevetić/ Gili, gili, gić.“ (Velički i Katarinčić 2014: 36).
- „Križ, kraž, / Kralj Matijaš, / Kaj mi daš ? / Prstom buc, / Prstom tuc, / Za nos vrc, vrc, vrc.“ (Velički i Katarinčić 2014: 78).
- „Bim-bam, bu pa / Maca bubanj lupa/ A deset malih mišića / Igraju se žmire / I iz svojih rupica / Oni na nju vire.“ (Velički i Katarinčić 2014: 68).

U navedenim se primjerima uzvici koriste u nadrečeničnoj službi, radi se o već spomenutoj eksklamaciji.

Guberina ističe uzročno-posljedičnu vezu vladanja prostorom, mentalnoga razvoja, motoričkoga razvoja i razvoja afektivnosti: „Ako dijete nije ovladalo ritmom hoda, ono ne može ovladati ritmom govora. Ako je dijete zakasnilo prohodati, ono je zakasnilo i u prvoj lingvističkoj riječi. (...) Ritmički pokreti u prostoru razvijaju govorno pamćenje i usavršavaju govorni ritam što se posebno vidi u dječjim brojalicama“ (Guberina 2010: 57).

Zanimljivo je što je narodna poezija puna primjera brojalica i sličnih igara čiji naziv već sugerira da su taktilno usmjerene na ruke i prste ruku. Malešnice su načelno višeosjetilne pjesme, često taktilne. Najčešće se taktilne igre odnose na dodirivanje dječjih ruku i prstiju, a često se dijete tijekom igre i miluje po glavi, ljubi i štipa za obraze ili lagano vuče za nos (Crnković 1998: 25).

Ruke povezuju motoriku i senzoriku. Djeca prvo upoznaju predmete oko sebe tako što ih dodiruju, a tek kasnije ih imenuju.

SLIKA 3. Primjer ilustracije iz slikovnice *Pino igre gestama i glasovima*

U interaktivnoj knjižici *Pino igre gestama i glasovima*, autorice Marte Galewski, također logopedice, razvoj govora potiče se kroz jednostavne glasovne igre, poput ponavljanja samoglasnika, onomatopeja i logatoma, koje su praćene igrom ručicama – autorica upućuje roditelja-čitatelja da uzme bebine ručice u svoje te da zajedno dodiruju tekst i igraju se (slika 4). Autorica doslovno koristi izraz *igrajte se* i potaknite bebu na oponašanje. Zanimljivo je istaknuti da je Galewska autorica više takvih knjiga te da je taj tip knjiga, ostvario jako dobru recepciju i kod djece „čitatelja“ urednoga razvoja. Hrvatska izdanja njenih slikovnica je uredila i prilala-

SLIKA 4. Primjer ilustracije iz slikovnice *Pino uči govoriti*

godila već spomenuta logopedica Ilona Posokhova. Sve knjige pripadaju serijalu „Učimo govoriti“ iako je samo knjižica *Pino uči govoriti* na naslovnici definirana kao logopedska.

Spomenuta slikovnica *Pino uči govoriti* iste autorice sastoji se od brojnih uzvika i onomatopeja. Na prvim su stranicama upute roditeljima kako pomoći djeci napraviti prve korake u govoru. Naglašava se da je prvi korak ka tomu oponašanje zvukova, uzvika/onomatopeja i samoglasnika (slika 5).

Na zadnjim se dvjema stranicama te slikovnice nalaze svi korišteni uzvici te se tako pruža mogućnost za osmišljavanje raznih igara, npr. roditelji traže od djeteta da nešto pronađe, a onda dijete zadaje roditeljima što da oni traže (slika 6). Djetetu je omogućeno aktivno sudjelovanje u „čitanju“ na takav način, uzvici su tu polifunkcionalni kao i u prethodno navedenim primjerima u dječjem govoru i poeziji.

SLIKA 5. Uzvici iz slikovnice *Pino uči govoriti*

U dječjoj je poeziji česta i igra riječima (konkretno u kontekstu ovog rada – uzvicima) koja se temelji na zvukovnom ili smislenom poigravanju jezikom gdje naglasak nije na komunikaciji već se umjetnički iskorištava potencijal riječi da bi se izazvalo iznenađenje, komičnost i vedrina. „Igra riječima podriva uobičajenu komunikaciju, razdvaja označitelj i označeno, izaziva užitek. (...) pojavljuje se u tekstovima kojima je cilj nasmejati i zabaviti. Iza nje stoji intelektualna aktivnost

koja krši konvencije i čija su obilježja neobaveznost, neočekivanost, lucidnost, lakoća“ (Bagić 2015: 152). Hranjec ističe igru uz vedrinu (humor) kao posebno konstitutivan element dječjeg stiha te citira Baloga: „Pa igra, rekao bih, igra je ono najkreativnije u ljudskom rodu, to je ono što često nazivamo poezijom. Igra je ekvivalent za poeziju“ (Hranjec 2006: 14). Jezične igre kod dječjih pjesnika prisutne su u različitim varijantama, npr. kao zamjene slogova / morfema u sintaktičkoj cjelini, stvaranje leksičkih ludizama, tj. neologizama, ortografske igre... Primjer za igru riječima vezanu uz uzvik vidimo u pjesmi „Kvočka“ Grigora Viteza u kojoj, moglo bi se uvjetno reći, jedna vrsta riječi glumi drugu. Kvočka vodi svoju djecu u šetnju, *ko* u značenju veznika *kao – k'o ja*, izrečeno je, tj. napisano onomatopejskim uzvikom: „Svi hodajte nožicama / Ovako / Ko-ko-ko-ko ja!“ / (Zalar 2007: 94). Uzvik *ko-ko-ko-ko* u navedenom je stihu u službi priložne oznake načina. Puno je navedenih pjesmica uglazbljeno, a uzvici su pritom posebno istaknuti kako bi pojačali ritam. Jedna od najpoznatijih među njima je i pjesama „Pačja škola“ Jovana Jovanovića Zmaja čiji stihovi glase: „(...) Ništa više na nauči / Pačurlija ta, / Nego što je i pre znala / ga, ga, ga, ga, ga!“ (Balog 1975: 197) Uzvik ovdje ima nadrečeničnu službu.

ZAKLJUČAK

U fokusu je ovoga rada zastupljenost uzvika u ranome jezičnom razvoju i dječjoj književnosti s posebnim naglaskom na sintaktičku ulogu i značenje uzvika u iskazima i/li stihovima. Djeca uspješno komuniciraju koristeći određene uzvike koje često i samostalno stvaraju, a koji u jeziku kao sustavu do tada nisu postojali. Uzvici su najotvorenija skupina riječi što znači da uzvici kao nove riječi najlakše ulaze u jezik, tj. govor. Većina prvih slikovnica obiluje uzvicima koji se poslije najlakše tj. najranije ostvaruju u dječjem govoru. Na manjem korpusu dječje poezije i slikovnica raščlanjeni su uzvici, njihove rečenične službe kao i nadrečenične funkcije. Pokušaj podjele na uzvike ili interjektore te usklrike ili eksklamatore pokazuje da ta podjela često nije prototipno ustrojena i da je ponekad teško odrediti granice među njima. Raščlamba uzvika zastupljenih u primjerima navedenim u ovome radu predstavlja začetak pokušaja njihove klasifikacije. Uzvike možemo usporediti i s dječjim holofazama i ekspresijama riječi jer i oni funkcioniraju kao svojevrsna holofaza i ekspresija. Isti uzvik može imati različita značenja koja se iščitavaju iz konteksta što nije nužno svojstvo samo uzvika. Iz konteksta shvaća-

mo primjerice i okamenjene metafore kao što su npr. imenice jagodica (prsta), zebra (pješački prijelaz) itd. Jezik kojim se odrasli služe u svom govoru usmjerenom djeci redundantniji je u smislu količine ponavljanja i parafraziranja te je ujedno sintaktički i semantički jednostavniji što možemo usporediti i s uzvicima koji funkcioniraju vrlo slično. Čestotnost korištenja uzvika u ranome jezičnom razvoju i dječja neološka proizvodnost imaju obilježje privremenosti, a svrha im je i stvaranje novih semantema (tzv. komunikata) koji u govornoj praksi popunjavaju nedovoljan leksemski popis kojim dijete u određenom trenutku razvoja govora raspolaže. Pragmatika je uvijek ispred normiranosti jednostavno zato jer normiranost dijete tek treba usvojiti. Uzvici se u dječjem govoru kao i u govoru upućenom djeci pojavljuju kao svojevrsna zamjena imenicama, glagolima i priložima što se potvrdilo primjerima. To privremeno širenje jezičnoga polja često se ostvaruje kroz igru i pokret koji ga i potiču. Kroz cijeli se rad ističe važnost rutina i zajedničkog čitanja djeci od rođenja.¹⁰ Zanimljivo je obraćanje pjesnika, narodnog kao i autorskog, djetetu na uvjetno rečeno *njihovu jeziku*. Očito je, kao što su brojni autori i sami naveli, da je glavna inspiracija jezičnim igrama u stvaranju stiha za djecu upravo dijete, igra i djetinjstvo. Mogli bismo reći da se i tu radi o svojevrsnoj onomatopeji oponašanja dječjega „zvuka“. Tema koju je obuhvatio rad je kompleksna i otvara mogućnosti daljnjih istraživanja.

¹⁰ Hrvatska nacionalna kampanja *Čitaj mi!* za čitanje djeci od najranije dobi trajala je od 2013. godine, a između različitih aktivnosti kojima se promicala važnost čitanja naglas djeci od rođenja, istaknut ćemo svojevrsnu „čestitku“ koju su uz ostale informativne materijale, majke i novorođenčad dobivale od uključene knjižnice – već u bolnici! Roditeljima s malom djecom nudi/o besplatan upis u knjižnice i širok popis predloženih naslova.

LITERATURA I IZVORI

- BABIĆ, Stjepan, Dalibor BROZOVIĆ, Ivo ŠKARIĆ i Stjepko TEŽAK. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- BAGIĆ, Krešimir. 2009. Od krika do poezije. *Vijenac. Književni list za umjetnost, kulturu i znanost*, 17 (397): 7. <https://www.matica.hr/vijenac/397/od-krika-do-poezije-3349/> (4. prosinca 2020).
- BAGIĆ, Krešimir. 2015. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- BALOG, Zvonimir. 1975. *Zlatna knjiga svjetske poezije za djecu*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- BARIĆ, Eugenija, Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ i Marija ZNIKA. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana, Krunoslav KUTEN i August HARAMBAŠIĆ. 2005. *Pokraj peći maca prela*, ur. Jadranka Žderić. Zagreb: Sretna knjiga – Hrvatski klasiци najmlađima.
- CRNKOVIĆ, Milan. 1998. *Hrvatske malešnice*. Zagreb: Školska knjiga.
- CRNKOVIĆ, Višnja i Ivanka JURJEVIĆ-GRKINIĆ. 2010. Pojmovnik verbotonalnog nazivlja. U: *Govor i čovjek. Verbotonalni sistem*, ur. Višnja Crnković i dr., 467–487. Zagreb: Poliklinika SUVAG: ArTresor naklada.
- CRNKOVIĆ, Milan i Dubravka TEŽAK. 2002. *Povijest hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Znanje.
- DAKOVIĆ, Sybilla. 2007. Sintaksa uzvika u hrvatskom i poljskom jeziku. *Sintaktičke kategorije: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani*. Ur. Kuna, Branko, 67-76. Osijek: Filozofski fakultet – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- DAKOVIĆ, Sybilla. 2006. Uzvici u slavenskim jezicima i pitanje terminologije. *Filologija* 46-47. 67-76.
- DONALDSON, Julia. 2015. *Što je bubamara čula*. Zagreb: Profil knjiga.
- FEMENIĆ, Stanislav. 2006. *Psssst...* Zagreb: Znanje.
- GALEWSKI-KUSTRA, Marta. 2018. *Pino uči govoriti*. Poljska: Planet Zoe.
- GALEWSKI-KUSTRA, Marta. 2020. *Pino igre gestama i glasovima*. Zagreb: Planet Zoe.
- GALEWSKI-KUSTRA, Marta. 2018. *Pino na ljetovanju*. Zagreb: Planet Zoe.
- GLIGORIĆ, Igor Marko. 2017. Sintaktičko određenje uzvika // *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 43 (2017), 2; 343-358.

- GLIGORIĆ, Igor Marko. 2018. *Uzvik i veznik: vrste riječi i (nad)rečenične službe*. Osijek: Zebra.
- GUBERINA, Petar. 1967. *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb: Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- GUBERINA, Petar. 2010. *Govor i čovjek*. Zagreb: ArTresor naklada.
- HERLJEVIĆ, Ivana i Ilona POSOKHOVA. 2002. *Govor, ritam, pokret*. Lekenik: Osvarenje.
- HILL, Eric. 2008. *Pikova zvučna šetnja*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- HHRANJEC, Stjepan. 2000. *Smijeh dječje hrvatske književnosti*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
- HHRANJEC, Stjepan. 2006. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- IVŠAC, Jasmina. 2003. Rani komunikacijski razvoj. U: *Biti roditelj: model dijagnostičko-savjetodavnog praćenja ranoga dječjeg razvoja i podrške obitelji s malom djecom*, ur. Marta Ljubešić, 85–105. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- JELASKA, Zrinka. 2001. Govornici u susretu-usvojeno i naučeno vladanje jezikom u istome društvu. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 6 , 977-990.
- KANIŽAJ, Pajo. 2002. *3čave pjesme*. Zagreb: Alfa.
- KARP, Harvey. 2019. *Najsretnija beba u kvartu*. Zagreb: Planetopija.
- KOVAČEVIĆ, Melita. 1996. Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju. *Suvremena lingvistika*, 1-2, 41-42; 309-318.
- KUNIĆ, Ivanka. 1991. *Kultura dječjeg govornog i scenskog stvaralaštva*. Zagreb: Školska knjiga.
- KUVAČ, Jelena i PALMOVIĆ, Marijan. 2007. *Metodologija istraživanja dječjega jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- LÉVY, Dieder. 2005. *Tigrić Jakov i pa-pa televizoru*. Zagreb: Školska knjiga.
- LJUBEŠIĆ, Marta. 1995. Rana komunikacija i mogućnosti terapijskog djelovanja u Defektologija, vol. 31, No. 1-2; 151-158.
- MACDOUGALL Jane. 2000. *Trudnoća iz tjedna u tjedan*. Rijeka: Dušević i Kršovnik.
- MATASOVIĆ, Ranko. 2005. *Jezična raznolikost svijeta: podrijetlo, razvitak, izgledi*. Zagreb: Algoritam.
- MATASOVIĆ, Ranko, Tijmen PRONK, Dubravka Ivšić i Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika: A – Nj*. Zagreb: Institut za

hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- MATEŠIĆ, Mihaela. 2004. Uzvici u hrvatskom standardnom jeziku *Zbornik radova s MeđunarodnogaznanstvenogskupaRiječifilološkidanil* 5/Lukežić, Irvin; Gašparović, Darko; Bačić-Karković, Danijela; Badurina Lada; Car-Mihec, Adriana; Kovačević, Marina; Stolac, Diana; Vranić, Silvana; Jurčić Katunar, Cecilija (ur.) 337-344. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Najljepše dječje pjesme i brojalice. Eci peci pec...* 2016. Zagreb: Naša djeca.
- Najljepše dječje pjesme i brojalice. En ten tini...* 2016. Zagreb: Naša djeca.
- Najljepše dječje pjesme i brojalice. Puž muž...* 2016. Zagreb: Naša djeca.
- Najljepše dječje pjesme i brojalice. Kad si sretan...* 2018. Zagreb: Naša djeca.
- PALJETAK, Luko. 1994. *Miševi i mačke naglavačke*. Zagreb: Znanje.
- PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja. 2005. *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa.
- PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja. 2008. Jezik i nejezične sastavnice govora. *Jezik*, 55 (2): 41–80.
- POSOKHOVA, Ilona. 2011. *Mamina vesela pjesmarica za mališane i predškolce*. Zagreb: Planet Zoe.
- PREBEG-VILKE, Mirjana. 1991. *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- SAMARDŽIJA, Marko. 2003. *Hrvatski jezik 4*. Zagreb: Školska knjiga.
- SAVIČEVIĆ IVANČEVIĆ, Olja. 2017. *Šporki Špiro i Neposlušna Tonka*. Zagreb: Sandorf.
- SILIĆ, Josip i Ivo PRANJKOVIĆ. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- STANČIĆ, Vladimir i Marta LJUBEŠIĆ. 1994. *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠKARIĆ, Ivo. 1988. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠOKOTA, Đurđica (prir.). 2020. *Kako se kreću?* Zadar: Forum.
- TEŽAK, Stjepko i Stjepan BABIĆ. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- VELIČKI, Vladimira i Ivanka KATARINČIĆ. 2014. *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa.
- VELIČKI, Vladimira. 2014. Međuovisnost govora i motorike u *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa.
- ZALAR, Ivo. 2007. *Antologija hrvatske dječje poezije*. Zagreb: Školska knjiga.
- <http://struna.ihjj.hr/naziv/majcinski-govor/26181/> (11. ožujka 2021)

INTERJECTIONS IN CHILDREN'S SPEECH AND CHILDREN'S LITERATURE

SUMMARY

This paper deals with the use of interjections in early language development and children's literature with special emphasis on the syntactic role and meaning of interjections in statements and/or verses. In communication with children, children's poetry and picture books, as well as children's speech, interjections replace nouns, verbs and adverbs, i.e., they have a different syntactic function which is proven by the examples. Special emphasis is also being placed on the interjections' function as exclamations in children's statements and poetry which goes beyond sentence structure. The paper presents different development stages in acquiring first language, i.e., development stages in children's speech production, and the frequency of using interjections in different sentence functions while mastering speech. Furthermore, it analyzes and provides examples of the use of interjections in children's poetry from folk oral poetry to contemporary picture books as well as picture books for speech therapy. It emphasizes the influence of a child's motor development on speech development, as well as the influence of motherese, parentese, i.e., speech which parents or guardians use with their children (baby-talk), and applying games and picture books for speech therapy in reading routines with children. Examples provided in the paper prove the polyfunctionality of interjections in children's speech and children's literature.

KEYWORDS:

children's poetry, speech development, syntax of interjections, interjections